

Весна Капор

Студентски културни центар

Београд

СЕДАМ КОРАКА НАПРЕД, СЕДАМ НАЗАД, МАЛА ПАУЗА, ПА ОПЕТ (једно од безброј могућих читања)

Чудно. Седам корака напред, седам назад, мала пауза, па опет. Ослушкују јунаци романа *Преживејти до сујера* непријатељски, немачки, корак, свуноћ, док влада полицијски час. Чудно. Између тих корачаја, шта је?

Као лајтмотив који се протеже кроз цео роман, ови кораци, у одређеном ритму и броју, међе су света.

Свакако, они су симболично и знак да краја ратовима нема. Да моћ, под окриљем идеја, увек и изнова тражи покоравање, да левијатан изнова тражи жртве. Да су кратки предаси између ратова, између несрећа, казује и ова одредница у наслову: мала пауза, па опет. Та мала пауза јесте оно острво на коме живимо. Мала пауза открива увек невероватне могућности, али и сужава могућност њихове реализације. Јер, то је ипак само предах.

Роман открива ону специфичну раван метафизичког, што се разоткрива у особеним стањима свести и положају јунака.

Шта се дешава са човеком у рату?

То је питање свих питања. Нарочито оних који нису били у рату. И њихов страх од истог немерљиво је дирљив. Њихов активизам, у новом либералном систему, типа *само да рата не буде*, којим су манично опседнути и кроз многобројне акције делују као непоткупљиви борци за вечити мир, често нису ни свесни колико су, заправо, њихове активности финансиране баш из тог цепа: оних који производе ратове, мењају мапе и идентитете.

Нажалост, мир је она „мала пауза, па опет”.

Овај роман стога и јесте веома важан.

Пожелела сам да говорим о њему, прочитавши прве странице.

Али, пре него што одредимо положај теме и ове књиге у садашњем тренутку, потребно је контекстуализовати је у корпусу националне књижевности. Размотрити у обиљу понуде њено место и место сваке књиге која

није на таласу стипендијског ћутања, прећуткивања или аутошовинистичког наратива; размотрити моделирање стварности, преко, наравно, културног модела, у овом случају књижевности.

С обзиром на то да је роман први пут објављен после, може се рећи аутоцензуре, дуге скоро шест деценија, с обзиром на то да је тема свакако го-рућа, било би очекивано да се интрига пренесе и на медијске и на читалачке кругове.

Међутим, шта бива?

У стварности, око нас фаворизује се такозвана регионална књижевност, са акцентом на сентименталним местима бившег система, нараторски углавном изведеним на темељу личне исповедне прозе, необавезног и често хуморног типа, а све то помало подсећа на понављање филмског наратива филма „Тито и ја” или Кустуричних раних радова, што као претпоставку има ситуацију из које се не може изаћи и кроз коју се имплицира сентимент да је могуће поново проживети тај *paj*.

Дакле, иако једна национална књижевност претпоставља свеукупну продукцију и изискује објективан критички, уједначен поглед, у нашем случају брише се било каква поставка о томе. Овде, у српској култури, постоји више паралелних универзума у којима писци и књижевност бивају класификовани и третирани. Нажалост, основни предзнак, често, јесте идеолошко-идејна матрица. Тако, савремени читалац тешко може допрети до овакве књиге, јер је засут неким другим вредностима и именима. Није само реч о комерцијалној прози, заправо није уопште реч о њој. Она је само роба; реч је о идеолошкој матрици према којој се књижевност чини поприштем цензуре. Пролази све што је жал за бившим, комунистичким, југословенским простором; ствара се једна нова квазиисторијска територија под називом *рејон*. И у складу са тим се бирају и писци и дела. То је најдоминантнија подела; међутим, има их још, а према свему томе свака групација има своју листу писаца и свака читаоцу препоручује своје фаворите – велике писце.

Разлози из којих се данас неки писци померају ван маргине занимљивости и атрактивности најчешће су ванкњижевни и о томе треба мислити кад год се латимо неке књиге, неког штива.

Стога Гроздана Олујић, као и све што произвољним експертима падне на ум, и сад делује као цензурирани писац. И не само она. То што седимо овде, што ћемо објавити текстове, што ћемо књигу препоручити за читање, делује као и у многим другим случајевима као подвижничко дело јер без медијске машинерије све ово делује као *ласови у вејру*.

Дакле, како говорити, како писати о рату, то је једна од тема која ме опседа као некога ко истражује то поље, то лично искуствено жариште и, наравно, то бивају питања која ме опседају током читања; тема суштински важна за идентитет и културу сећања.

Гроздана Олујић бави се у претходном, као и у овом роману, сећањем, као јединим начином превазилажења бесмисла. Сећањем транспонованим у снове, у колективна предања и архетипске реминисценције.

У роману *Гласови у вејру* стоји:

Захваљујући усменој поезији, моје племе је током пет векова ропства успело да сачува сећање на себе и своју историју.

То је немогуће! – каже Џорџи Вест.

Могуће је! – одговара Данило. – У извесним тренуцима поезија и историја преплићу се да би народ, на који се односе, преживео.

И у овом роману, написаном пре а приређеном после нареченог, ауторка се, кроз своје јунаке, бави народом. И опстанком. Није лако бити такав писац, у овом трену на овом простору, у вечитом ковитлацу подела и ровова.

Стога, *седам корака напред, седам назад, мала пауза, па ојей* јесте лајтмотив, који се уселава у читаочева свест као какав припев; суштински одређује живот јунака, њихову свест и делање.

Овај дубокозначањски рефрен, као граница између света поробљених и окупатора, истовремено покрива и значењско поље појединца у односу на колектив.

Нису само злочинци међа између светова, препрека да се живи; то су и дубоке личне страсти и назори. Око, испод и између ових корака, који означавају много тога, у више слојева, врти се живот Каранова; фикцијски мапираног, иако, и да то није, да је означено као било које познато географско место, засигурно би имало значење општег и универзалног. Јер, нема педља на земљи који није Караново.

Ван контекста приче, ова реченица делује као припев – *седам корака напред, седам назад, мала пауза, па ојей* делује потпуно безазлено, а заправо позива на дубоко метафизичко промишљање човековог света, очекивања, делања... укратко живота, сврхе и битка. Међутим, у контексту романа, она је један добар део радње, једини мукли знак страха и окупације. Њоме, заправо, почиње свест о ропству на неки начин. Оца главног јунака освешћује тек по повратку из затвора тај мукли звук немачких чизама, звук који он накнадно идентификује и конкретизује; дечак осећа безизлазност ситуације тек кад у ноћи, сам, потврди очеве приче, тек кад сам чује кораке.

Ти кораци су клатно.

Између светова, између живота и смрти, на најширем плану.

Међутим, *како њисајти о рају?* – намеће се после увођења ових корака, као знака полицијског часа и репресије у Караново; *како њисајти о рају* једначи се са питањем *како живејти у рају*.

Одговор је једноставан (што јунаци романа убрзо спознају): као и ван њега. Живот увек тече. Својом бујношћу, дубоким страстима, мрачним нагонима. Лајтмотив, који чини затворен круг романа, заправо га отвара.

Кроз оно *мала њауза* дешава се све: љубавни састанци, партијски састанци, прељубе, трговина, одрастање, sazревање...

Као контраст, или комплементарни мотив овом који утврђује ред и истовремено је узрок потпуног нереда, стоји поклич „Рај на земљи, рај на земљи стварамо” („На земљи рај нас чека”), који у потпуном заносу бунцају ослободиоци...

Шта је писац овим хтео?

Суптилно одабирајући сваки ред, сваку реч, ауторка алудира на то да сваки систем доноси своје илузије и окове, своје обмане.

Седам корака напред, седам назад јесте један хипнотизирајући ритам, који уноси страх, и њега по правилу изговара, заправо записује наратор, као део опажаја јунака. Међутим, *Рај на земљи стварамо (На земљи рај нас чека), рај на земљи стварамо* изговарају конкретни ликови, ослободиоци, уверени да ће одиста свет који ће они створити бити такав. Мада, атмосфера у којој се те речи извикују превећ је узаврела, а стање оних који их изговарају делује као екстатични занос и на неки начин их чини и претећим и гротескним.

Између ових међа, живе становници Каранова, живе обичним животом, у страшним временима. Свесни да није први пут, свесни да није ни последњи пут.

Свако од њих се очовечује, или рашчовечује, пада и расте; нема малих живота, у сваком је бар по један трен, једна драма, која га чини посебним. У тим часовима драмским, страдалничким и волшебним, свако од јунака доживљава врхунац свог идентитета, што се нарочито огледа кроз супротстављене ликове. Тако Стеван, одлазећи у смрт, иде „као оно што је желео тај човек да направи од себе”; деда Лука, као неко ко не може да се не бори, чак и кад је исход јасан, одлази док над њим „титра топло зујаво небо”. „Матора будала”, рећи ће тада Стеван, а заправо ће само чекати тренутак да се поистовети са њим.

Такође, између, испод и изнад непријатељских корачаја указује се *природа* као неумитна датост: писац, вешто и са дубоким осећајем, лирским, већује човека и природу. Природа је у овом роману један посебан систем симбола преко кога се могу осветлити и разјаснити догађаји и ликови у роману. Облаци, магла, ветар, птице, дрвеће, река – најчешћи су мотиви преко којих ауторка, као контраст, или допуну одређеним сценама, показује и доказује да је свет, тај дивни свет око нас, увек ту и да ће тако бити увек.

Ти лирски пасажи, упечатљиви, чине да се велике несреће или страсти каткад утишају, а каткад чине још страшнијим.

Иначе, запада за око и то да су увод и завршетак романа растерећени; заправо, ослобођени и од једног и од другог лајтмотива (други се као део наратива о коме се не мисли, додуше, помиње кратко, на крају, али доминантно) и тако представљају мале слободне зоне, острва, мале паузе, кроз које се указује живот, чист, људски, дубок, сложен, умирен. Тако се почетак и крај додирују и на симболичкој равни растерећују баласта рата и идеоло-

гије, на почетку и крају само су обичне људске судбине, животи окренути сопственом бићу – *Седам корака напред, седам назад, мала пауза, па опет* није уткано у почетак романа, побеђено је пред крај; а *рај на земљи*, као једна илузија, појављује се после оних седам корака и утуљује после њих, на крају.

Почетак и крај су она узвишена литерарна места на којима је илузија живота доведена до високе симболике, мада цео ток романа такође може да се смести између две реченице у роману, прве („Сад си велики дечак”) и завршне („И ја немам једанаест година, осећам да имам сто једанаест”).

Између тога, на пољу између ове две реченице, које се односе на дечака Сашу, главног протагонисту романа – цео је живот, диван и страхан. И у рату, и у миру.

Саша, Петар, Олга, Наталија, Лука, Петрана, Стеван, Бошко, ликови су дубоке и детаљне карактеризације, названи пуним именима, док оне друге, војнике, оне који доприносе несрећи Каранова, па макар били и ослободилоци, налазимо углавном под надимцима: Црни, Немац и слично.

Преживеји до сујера књига је препуна догађаја и ликова, роман чија фабула подразумева мноштво фабулираних мотива и живота. Гроздана Олујић разуме, дубоко разуме људску природу, не само као низ трауматичних детињих сећања, већ као дубоку атавистичку трауму човекову. Цео роман је компонован кроз контрастне ситуације и опонентне ликове, кроз снажне симболичне слике природе.

Има много тога важног и сјајно испричаног у овој књизи.

Сунце, крошње и сенке увек су у функцији једне дубље симболике, нису никад само пука слика. Од самог почетка романа где је светлост чиста, детиња, непомућена, као симбол обећавајућег, потом сунце и крошње кроз решетке вагона или хелије, асоцирају на живот под окупацијом, али ти моменти-мотиви увек су у виталистичкој функцији.

Први део романа је спорији и проткан дубоким метафизичким питањима, започетим као разговор између деде и унука, а доцније, како се радња усложњава и повећава број ликова, на то питање се настављају етичка и морална питања. Други део је динамичнији, фрагментарнији; све кључа и атавистички нагони у свим својим облицима извиру из јунака-ослободилаца. Драмски врхунац романа (мада животи свих јунака имају драмску структуру, која на различитим местима кулминира) јесте моменат кад ослободилоци врше одмазду, непотребну и у тренутку бесмислену. Реченица коју Петар тада изговара Црном – „Лако је теби, ти ниси одавде” – показује његово разочарање у саборце и борбу која иницира страдање. Сходно томе и без обзира на смрти ближњих, главни јунак, дечак, гледајући смакнуте Немаца, каже „не, није било лепо”. Тај моменат осликава дух колектива, породице из које долази сазнање о једном вишем реду и смислу.

Убрзан наратив из другог и трећег лица даје изузетну модерност роману.

Много је реченица које нас заустављају, терају да мислимо. Много је места у овом роману која нас исцрпљују и терају да изнова промишљамо. Она су често лична, али имају функцију универзалног или друштвено-актуелног („Да ли је могуће побећи од своје сенке?“ / „Ко није са нама против нас је.“ / „Иду црвени и крвави дани!“ / „Они играју изнад рушевина!“ / „Немој да газиш корење!“).

И све се то дешава између оних седам корачаја наред, седам назад; између вечитог бата војничких чизама. Дечак с почетка чека дедин повратак, верујући у живот после смрти, верујући у враћање, тражи знаке; а на крају, прерано сазрео, са мајком чека повратак преживелих, изговарајући већ поменуто, дубоко трагичну, истиниту реченицу: „Ја немам једанаест година, осећам се као да имам сто једанаест година“. А све то, понад свега и изван свега, као одредница трагичке припадности, уоквирују на више места забележене речи: „вољена и проклета земља“.